

Andrei Platonov – pylväspyhimys väkijoukossa

Neuvostokirjallisuuden tähti-järjestelmässä prosaisti ja näytelmäkirjailija Andrei Platonov oli tunnustamaton nero, joka ideologisella tasolla sai kokea syvän nöyryytyksen. Ensin hänet puettiin vieraisiin ryysyihin ja työnnettiin kansanvihollisten joukkoon, sitten hänen ylleen sovitettiin vieraan heimon univormua ja sijoitettiin realismiin klassikoiden rivistöön. Mutta hän oli aina ja kaikkialla erilainen. Tapaus Platonov on yhtä kuin voima ilman kunniaa. Demokraattisen kritiikin aalto nosti hänet sittemmin korkealle, mutta häntä ei koskaan kunnolla luettu eikä loppuun asti ymmärretty.

Millainen on hänen jättämänsä perinnön kohtalo? Ulkomailla ei minkäänlainen, kotimaassa jonkinmoinen. Uudistajat suhtautuivat Platonoviin niin kuin vallankumoukselliset Gogoliin: valitsivat sosiaalisen kritiikin pintakerroksen, muun viskasivat syrjään. Vuosi 1999 oli sekä Platonovin että Nabokovin juhlavuosi, molempien syntymästä oli kulunut sata vuotta. Joseph Brodsky totesi näitä kahta vertaillessaan, että jos Nabokov oli nuorallakävelijä, niin Platonov oli Mount Everestin kiipeäjä. Silti Nabokovia juhlistettiin julkaisemalla muun muassa hieno kymmenosainen koottujen teosten laitos ja monumentaalinen elämäkerta, kun taas Platonovin viisiosaiseksi tarkoitettujen koottujen teosten laitoksen julkaisemisesta luovuttiin ja muistiinpanokirjasta otettiin surkea tuhannen kappaleen painos.

Andrei Platonovitš Platonov (1899-1951) syntyi 20. vuosisadan kynnyksellä ja kuoli sen murtumakohdassa. Hän syntyi

köyhänä rautatieläisen poikana Voronežin työläiskaupunginosassa ja kuoli ylenkatsottuna Moskovan kirjallisten piirien ulkopuolella. Vallankumous, jota Platonov vertasi veturiin, sysäsi Venäjän keisarikunnan vakaalta paikaltaan ja ajoi sen historian kaltevalle pinnalle. ”Aika kiiti eteenpäin ilman jarruja”¹, ja viilaaja Platon Klimentovin Andrei-pojasta tulee jo viisitoistavuotiaana poliittisesti tietoinen työläinen, 19-vuotiaana teknisen opiston oppilas ja 21-vuotiaana proletaarikirjailija. Nuoruuden innolla Platonov sitoo henkilökohtaisen elämänsä aikakauden rajuihin mullistuksiin. Hän kannattaa koko sielullaan bolševikkejä. ”Nämä aseistetut matkamiehet olivat yhtä täynnä miehuullisuutta ja äärimmäisintä rohkeutta kuin luonto, joka nostatti vuoria ja kasvatti vesistöjä”. Koettuaan vallankumouksen ja kansalaissodan Platonov asuu ja työskentelee syrjäseudulla maanparannusinsinöörinä, elää valoisuuden odotuksessa ja haaveilee ”maapallon remontista”. Hän toimii puolueen kannottojen puitteissa, mutta ajattelee maailman mittakaavassa.

Platonovissa elivät rinta rinnan Karl Marxin sosiaalinen teoria yhteisen onnen rakentamisesta ja venäläisen filosofin Nikolai Fjodorovin metafyyminen unelma kaikkien kuolleiden ylösnoususta tieteen avulla. Mutta proletariaatin diktatuurilla oli muuta mielessä: jos vihollinen ei antaudu, se tuhotaan. Joka ei ole meidän kansamme, on meitä vastaan. Pienen ihmisen tragediasta tuli suuren kirjailijan materiaalia. Venäläinen kapina, joka Puškinin sanoin on ”mieletön ja armoton”, kehittyi Stalinin johdolla ”dialektisesti

sosialismin oloissa” loputtomaksi ja säälimättömäksi luokkataisteluksi. Neuvostovallelle osoitetun lojaalisuuden mittapuuksi tuli ”virkailijaheroismi, väkevämpi kuin sotasankaruus, syvempi ja kauheampi”. Mitä kirjailija saattoi asettaa sen vastapainoksi? Sanoja, sanoja, sanoja. Platonov ymmärsi asian: ”Historiasta ei tule sellaista, jota odotetaan ja tehdään. Se juuri on kommunismia.”

Suuren murroksen vuodesta 1929 tuli Platonovin elämäkeran vedenjakaja. Muistikirjaan ilmestyi merkittävä lause: ”Sosialismi saapui harmaana ja ikävänä (kollektivisointi) kuin Kristus”. Lause pyyhittiin yli saman tien. Stalinin ärtynyt palaute Platonovin kertomuksesta *Usomnivsija Makar* (Epäilevä Makar) merkitsi ajohdintä alkusignaalia. Yhtenä ampujana esiintyi Aleksandr Fadejev: ”Yksi kulakkien agenteista on kirjailija Andrei Platonov, joka jo usean vuoden ajan on riehanut neuvostolehtien sivuilla naamiotuneena ’henkisesti köyhäksi’, yksinkertaiseksi, hyväsydämiseksi, pyhäksi hulluksi.” Kritiikki oli sitäkin ankarampaa, kun Andrei Platonovin nimi oli tuolloin jo arvostettu kotimaassa ja tunnettu sen rajojen ulkopuolella. Ernest Hemingway, joka ei ollut taipuvainen liioitteluun, oli lukenut Platonovin englanniksi käännetyn novellin ”Kolmas poika” ja piti kirjailijaa nerokkaana.

Jouduttuaan keskelle kritiikin hirmumyrskyä Platonov ei enää päässyt siitä ulos. Nyt hänellä oli mahdollisuus tuta omassa itsessään suuri terrori. ”Säikähdytys, jota rikos yhdestä kohtaa koskettaa, alkaa kieppua kierroksina, tempaa katuen kaikki mukaansa, ja maailma muuttuu sydämen läpätukseksi ja vatsan ripuliksi”, Platonov kirjoitti muistikirjaansa 30-luvun alussa ja lisäsi siihen

myöhemmin yhden sanan: ”Alkuvuimat”. ”Valtion asujain” tunnistaa oman henkilökohtaisen elämänsä ”rikolliseksi toiminnaksi”. Hänen on pakko yhdistää oma äänensä yhteiseen kuuroon. Mutta tässäkin Platonov säilyttää arvokkuutensa. Hän kirjoittaa: ”Muuntamalla tunnettua ajatusta voi sanoa, että sosialismi ja pahan tekeminen ovat kaksi yhteen sopimatonta asiaa”. Eli: jos myöntää, että joukkomittainen repressio on perusteltua, siitä seuraa, että maassa ei ole sosialismia. Vuonna 1938 pidätettiin terroritoiminnasta syytettynä Platonovin poika Platon Andrejevits, ja sotakollegio tuomitsi hänet työhön oikaisuleirille pohjoisille alueille. Poika joutui ikään kuin vastuuseen isästään. Silti tuon ajan mittapuun mukaan kumpaakin onnisti. Kun ihmeen kautta poika vapautettiin ja hän palasi leiriltä, mutta sairastui myöhemmin vakavasti ja menehtyi isänsä käsivarsille.

Suuri isänmaallinen sota palautti kirjailijan takaisin omiensa yhteyteen. Platonov ilmoittautui vapaaehtoiseksi ja taisteli rivisotilaana, kunnes hänet kutsuttiin rintamakirjeenvaihtajaksi armeijan *Krasnaja zvezda* -lehteen. Yhteinen onnettomuus palautti kirjailijalle uskon neuvostovaltaan. Yhteinen voitto merkitsi hänelle uutta oikeuksien menetystä. Neljän sotavuoden aikana hän julkaisi neljä kirjaa, mutta sodan jälkeen 1946 ilmestynyt kertomus *Paluu* jäi hänen viimeiseksi julkaistuksi tuotteekseen. Äänettömyys hänen ympärillään tiheene unohtukseksi. Hänen kasvonsa, jotka aikalaisen kuvauksen mukaan olivat ”yksinkertaiset kuin maalaiskylä”, hukkuvat väkijoukkoon. Arvonimiin verhoutuneet kadehtijat tiesivät hänen arvonsa eivätkä sen vuoksi päästäneet häntä piiriinsä. Platonov ei valittanut. Hänen vaiteliaisuutensa ihmetytti harvalukuista tuttavapiiriä; kirjailijan itsensä mukaan ihminen oli ”maailmankaikkeu-

den mykkä murhe”. Ihmisarkana ja epämieluisana Platonov ikään kuin vain katosi kokonaan näkyvistä ja lopulta menehtyi. Hänen kuolemansa oli johdonmukainen ulostie absurdista tilanteesta.

Siitä, mitä hän kirjoitti sodan jälkeisinä vuosina, ei julkaistu sivuakaan, ja aikaisempi tuotanto tuomittiin ideologisesti vieraaksi ja poistettiin kirjastoista. Paras, minkä sosialistinen realismi synnytti, osoittautui siis hyödyttömäksi reaaliselle sosialismille. Suojasään aikana 1960-luvulla osa Platonovin kirjallisesta jäämistöstä otettiin jäistä ja tarjottiin tarkasti punnittuina annoksina. Uudelle lukijapolvelle hänen proosansa oli löytö, eettisellä ja esteettisellä tasolla jotakin aivan uutta. Mutta Platonovin kypsän kauden mestariteokset, pitkät kertomukset *Monttu* ja *Juvenilimeri*, romaanit *Tševengur* ja *Sšastlivaja Moskva* (Onnellinen Moskova) julkaistiin vasta neuvostokauden loppupuolella. Ne ilmestyivät ideologian raunioiden alta. ”Ilman minua kansa ei ole täydellinen”, Platonov kirjoitti ja tarkoitti sillä niin itseään kuin kaikkia muitakin.

Millaisena Platonov näki synnyinmaan kohtalon? ”Koko Venäjä on menehtyvien ja pelastautuvien ihmisten kansoittama.” Ikivanha pelastautumiskeino Venäjällä on poistuminen maailmasta – luostariin, skiihtaan, erakkomajaan. Ortodoksisen asketismin korkeuksissa seisoo pylväsphyhimys, uskon sankari, joka on kiivennyt niin korkealle, että fyysinen olemassaolo on kutistunut pienimpään mahdolliseen tilaan. Ruumiillisuutta rajoittamalla keskitytään henkiseen ja asettumalla maailman yläpuolelle lähennyttään taivasta. Mutta vain omaa itseä varten luotu uloskäytävä ei merkitse todellista ulospääsyä. Se on pelkkä pujahdusaukko taivaaseen. Venäläisestä intelligentiasista muodostui erityinen ihmislaji, jonka

moraalisena imperatiivina oli uhrata valistunut älynsä kansan hämärälle murheelle. Ylpeä kieltäytyminen omasta hyvinvoinnista yhteisten onnettomuuksien vuosina kaikuu Anna Ahmatovan runoudessa. Platonovin asenne intellektuellina oli pysyminen kansan keskuudessa; henkisestä hämmennyksestä huolimatta moraaliset normit eivät saaneet liikahtaa paikaltaan. Tällainen asioiden yksinkertaistaminen on Platonovin uroteko, verrattavissa Leo Tolstoiin, joka välttääkseen älyn tuskallisia kysymyksiä pakeni sielun murheeseen.

Mutta tämä radikaalin altuismin kokemus avasi kuilun, johon kohtalokkain seurauksin syöksyivät tuhannet aatteelliset verenuovertajat. Kansa ei ole mikään passiivinen massa. Kansa muodostaa aggressiivisen ympäristön. Vallankumoukselliset joukot omaksuvat edistykelliset aatteet hajottamalla näiden aatteiden kantajien yksilöllisyyden ja sulattamalla sen itseensä. Säilyttääkseen paikkansa massassa yksilön on oltava samanlainen kuin muut tai poistuttava omaan itseensä. Platonov teki jotakin käsittämätöntä, ennen näkemätöntä: hän vaihtoi henkilökohtaisen yhteiseen, mutta säilytti samalla ”ruumiinsa hämärässä hiljaisen paikan, jossa ei ollut mitään, mutta jossa mikään ei ollut estämässä minkään alkamista”. Brodsky esittää Platonov-esseessään *Katastrofeja ilmassa*, että kirjailija ”tuntuu tarkoitusellisesti ja täydellisesti alistaneen itsensä utopiansa sanastolle”. Brodsky on oikeassa, mutta hänellä on ulkopuolisen katse. Itse asiassa Platonov suorittaa tekijän, *auteurin*, symbolisen itsemurhan antaakseen itselleen puheenvuoron.

Platonovin paradoksi on yhteisen tietoisuuden omaksuminen ja yksityistäminen. ”Ei pidä yksikseen pohtia elämän tarkoitusta. Traaginen tosiasia: ajattelu on yksinäisyyttä.” Tämä ylipyhytty

merkintä vuoden 1930 muisti-kirjassa kuvaa hänen elämänsä tragediaa. Hän on pylväspyhimys keskellä väkijoukkoa: hänen ainutlaatuisuutensa on hänen yleisyydessään. Platonov-esseessään kirjailija Viktor Jerofejev antaa erityisen merkityksen paikannimelle ME venäläisessä mentaliteetissa ja katsoo, että ”Platonovin kieltä voi nimittää venäläisen maailman kielelliseksi kollektiiviseksi alitajunnaksi”. Se ei ole aivan totta. Platonov-ilmion kuvaaminen ei mahdu psykoanalyysin raameihin. Platonov on ihmisen metafysisen luonnon ilmiö, joka tapahtuu kielessä. Hänessä maailma ilmaisee itsensä ja tulee puheeksi. ”Niin kauan kuin et sano sanaakaan, sinusta ei tule järkevää, sen vuoksi että vaikenemisessa ei ole järkeä – on vain tunteen piinaa.” Taistellesaan joukkojen puolesta marxismi synnytti aiemmin mahdottoman käsitteen ”yhteiskunnallinen tietoisuus”. Syntyi tiedostava ME. Kerran se löysi oman kielensä ja ilmoitti itsestään. Sen nimi oli Andrei Platonov.

Platonovin proosassa kieli ja puhunta sulautuvat yhteen ilmaisevan subjektin poissa ollessa. Hänen tekstinsä pohjana ei ole lause, joka kantaa ajatusta, vaan fraasi jossa ajatus purkautuu. Se ei ole suoraa vaan spontaania puhuntaa. Hänen kielensä syntyy sanan ja ajatuksen välisestä repeämästä. Hänen genrensä ei ole lyriikka eikä satiiri, hänen tekstinsä ei ole narraatiota eikä diskurssia. Se on jotakin muuta kuin kaikki muu. Platonovin teksti on avoin systeemi: alkuun ei sisälly syytä eikä lopulla ole päämäärää. Sanat ovat repeytyneet irti kieliopillisilta radoiltaan ja puristuneet ajatuksen painosta ymmärryksen materiaaliksi. Hänelle mikä tahansa metodi merkitsee vain ohjetta kulkea harhaan ja mikä tahansa tyyli vain keinoa valehdella. Hän on parantumaton realisti, mutta realisti tämän käsit-

teen keskiaikaisessa mielessä: hän käyttää universaaleja käsitteitä kuin reaalisia olioita. Maailma, jossa hänen henkilönsä elävät ja toimivat, on hyperreaalinen. Jos lehteilee nopeasti hänen teoksiaan ja antaa hänen kirjojensa sivujen avautua viuhkan tavoin, katse tavoittaa kohta avainsanat, sanapaalut joiden varassa Platonovin maailma seisoo. ”Sääli”. ”Julmuus”. ”Ikävä”. ”Turhuus”. ”Välinpitämättömyys”. ”Oikeudenmukaisuus”. ”Ydin”. ”Aine”. ”Elämä”. ”Olemassaolo”. ”Sielu”. ”Ruumis”. ”Ravinto”. ”Kuolema”. ”Ajatus”. ”Ilo”. ”Hellyys”. ”Tietoisuus”. ”Totuus”. ”Kärsivällisyys”. ”Järki”. ”Voima”. ”Onni”. ”Häpeä”. ”Lämpö”. ”Lisääntyminen”. ”Kitka”. ”Tyhjiys”. ”Epäily”. ”Heikkous”. ”Lepo”.

Jos Platonovin teksti ottaisi näkyvän hahmon, olisiko se kuin jokin Hieronymus Boschin aihe, jonka Andrei Rubljov olisi maalannut? Vähän sinnepäin... mutta ei sittenkään! Platonovin proosan aatteellinen ja kuvallinen maailma muodostuu ennen kaikkea henkilöiden suuresta moninaisuudesta. He ilmestyvät ei-mistään ja katoavat ei-mihinkään, he ovat vaeltajia, jotka etsivät olemassaolollaan mieltä, mutta joilla ei ole mitään merkitystä. Platonovin maailma tulee kokonaisuudessaan ja täydellisesti ilmaistuksi hänen henkilöissään. Tekijän puheesta ja puheen käytännöistä syntyy ikään kuin itseksensä todellisuus, joka ei käy yksin sosialistisen realismin jalojen tarkoituksperien eikä sosialismin reaalisten, historiallisten tosiasioiden kanssa. Platonoville kieli ei ole keino tai työkalu, jolla kuvata ja heijastaa yhteiskunnallisia oloja, vaan ainoa tapa, jolla todellisuus viittaa itseensä. Esimerkiksi voi ottaa neutraalin lauseen: ”Ympäriällä puristui (tekninen verbi ’nagnetat’ viittaa paineeseen, ilman puristamiseen, suom. huom.) lakkaamatta yhteiskunnallinen

hyöty”. Pahan alkujuuri kätkeytyy verbin juureen ’gnet’: painaa, sortaa. Teknisen termin ”painaa, puristaa” täyttää vähitellen yhteiskunnallinen sisältö. Juuri tämä on Platonovia. ”Rautaisella kädellä ajamme ihmiskunnan onneen.” Tässäkin lauseessa on käytössä vallankumouksen hallusinatorinen sanasto, joka synnyttää merkillisiä sekasikiöitä (verbi ’zagonit’ tarkoittaa kirjaimellisesti ”ajaa loppuun”, suom. huom.).

Vallankumouksen johtajat, teoreetikot ja käytännön miehet kiistelivät monista asioista, mutta yhdestä seikasta he olivat yksimielisiä: maailma on luotava uudelleen ja niin myös ihminen. Ihmistä oli muokattava, niin että tuloksena olisi jotakin uutta, parempaa kuin entinen; vallankumouksen antropologinen teoria ja käytäntö sisältyvät ilmaisuun ”ihmisaines”. Välvaiheessa uusi ihminen on vähäpätöinen ja mättömän näköinen. Kansa kirjoitetaan suurella kirjaimella, kun se edustaa vallankumouksellista ihannetta, mutta pienellä, kun se on pelkkää roskajoukkoa. Ei niin että se olisi ruma ja epämuodostunut, vaan se on täysin ”muodoton”, täysin ”vailla muotoa”. Se hyvän ihmisen malli, joka kuului vanhaan hallintoon, kiellettiin ja vaihdettiin. Uusi esikuva, joka oli leivottu äkkiä omaksutun marxilaisuuden hapattamasta taikinasta ja paistettu luokkavihan kuumuudessa, putkahti uunista pahaisena kakkarana. Kaikki tietävät, että ensimmäisestä yrityksestä tulee pannukakku. Niinpä ensimmäisten neuvostoihmisten sukupolvi ei kelpanut sosialismille. Se ei ollut iloinen, ei hyvä eikä kaunis. Platonov, joka itse oli samanlainen, sääli ja rakasti aikalaisiaan ja todisti kommunistisesta uskosta neroutensa koko voimalla. Kun jonkinlainen neuvostošamaani, joka luottaa sanan magiaan, hän loitsusi kaikkien työtätekevien päähän valoisan tulevaisuuden. ”Ja rumuus – se on ihmisen ohi-

menevä tila, kun hän on tuskan vallassa.” Tämä muistiinpano on kirjoitettu elokuun 29. päivänä 1931 Samaran asemalla Platonovin ollessa työkomennuksella. Se on merkitty kynänpätkällä ruudulliselle paperille auringonkukan siementen ja tupakantumpien roskaamassa odotussalissa, jossa kirjailija yhdellä ainoalla lauseella kuvasi aikakauden loiston ja kurjuuden.

Kommunistinen vallankumous oli julistanut päämääräkseen luokattoman yhteiskunnan rakentamisen ja asettanut uuden maailman kriteeriksi proletariaatin, joka oli vähiten vanhan kulttuurin raskauttama ja eniten irrallaan perinteestä. Keino saavuttaa noin epäselvä päämäärä oli joukkojen vallankumouksellinen aloite. Kun tämä utopistinen ajatus toteutui kansalaissodan äärimmäisessä kokemuksessa, sen tuloksena olivat ”omatekoiset ihmiset, joilla on tuntematon kutsumus.” Tulviltaan rakkautta ja vihaa, toivoa ja toivottomuutta he täyttävät Platonovin kertomukset ja kirjoitukset, reportaasit ja näytelmät. Heidän nimensä on – kansa. Myytiin järkkymättömyydestä siirryttiin historian koettelemusten kautta utopian liikahtamattomuuteen, ja Platonovin sankari on tämän siirtymäkauden tuote. Hänessä on kaksi luontoa, joita ei voi erottaa toisistaan eikä sulattaa yhteen: marttyyriin pyhä masokismi ja suurinkvisiittorin sakraalinen sadismi. Hän on samalla uhri ja uhripappi. Sellaisia ovat Dvanov, Tšepurnin ja Kopjonkin Platonovin romaanissa *Tševengur*. Kaikkein vaikuttavin heistä on Stepan Kopjonkin, ihminen ei-mistään. Hän on proletaarisen vallankumouksen vaeltava surullisen hahmon ritari. Ympäriällään ”syrjäseudun avara tila” hän kiertele etsimässä luvattua aikaa ja tekee suurenmoisia rikoksia. Tämän Don Quijoten jumalallista hulluutta hämmästelemässä on venäläinen Sancho Panza, joka on kuunnellut

kyllikseen vallankumouksellista fraseologiaa. Hänen Rosinaintensa on raskastekoinen ratsu, jonka nimenä on Proletariaatin Voima ja ravintona korsirehu, ja ihannoitun naisen osan on saanut porvariston murhaama Rosa Luxemburg.

Ihminen on kaiken mitta. Kaikkien suurten vallankumousten paatos on kriteerin uudistaminen, sen puhdistaminen. Samanlainen on kristinuskon ydin Paavalin tulkintana: ”Meidän vanha ihmismme on Hänen kanssaan ristiinnaulittu, että synnin ruumis kukistettaisiin, niin ettemme enää syntiä palvelisi.” Vanhurskaan elämän päämäärä on riisua yltään entisen elämän ryvettämä Aatami, puhdistautua sisintään myöten. Oikean, todellisen elämän, Jumalan maanpäällisen valtakunnan kriteeri on ihmisen sisin, ”salattu ihminen”, joka on Platonovin erään kertomuksen nimenä. Tavallinen ihminen, historian asujain, höyhennetään säälimättä elävältä kuin lintu. Filosofisen vivisektion idea on peräisin Platonilta: poistamalla ihmisestä hänen persoonallisuutensa moralisti ikään kuin vapauttaa tilaa synnytyperäisille ideoille. Arkkityypit paljastetaan stereotyyppioitten alta kuin ikivanhat ikonit likakerrosten alta. Kaikki väkivaltaiset toimet persoonallisuutta kohtaan suoritetaan sen vuoksi, että vapautettaisiin ajan kerrostumien alta Jumalan alkuperäinen olemus tai sivistysparadigman alta pyhä villi – ja mikä on tuloksena? Tieto siitä, että persoonallisuus ei ole mikään kalvo eikä päällyys, vaan ihmissielun syvin olemus.

Kun persoonallisuus poistetaan, esiin pyrkii villi, eläimen kaltainen ihmisluonto. Kun ihminen omaksuu kuvitellun elämäntavan, sen joka on väkivalloin juurrutettu häneen vallankumouksen edetessä, toiminta imee itseensä joukkojen omakseen ottaman idean. Se väristyy silloin tuhoamiseksi tai muuntuu luovuudeksi. Väki-

laksi. Työnteoksi. Luomistyöksi. Määritellesään henkilönsä ”omatekoisiksi ihmisiksi, joilla on tuntematon kutsumus” kirjailija ilmoittaa käsityksensä epäsuorasti, käänteisesti. Juuri inversio onkin Andrei Platonovin muusa; inversio syntaksin rakenteena, joka heijastaa idean vääristymisen prosessia sen verbalisoituessa; inversio metodina, jonka avulla salattu ihminen paljastuu ja ihmisen sisin käännetään nurin; inversio keinona muuttaa ja uudistaa elämä, rakentaa sosialismi yhdessä erillisessä, panttivanngiksi otetussa maassa.

Yhteiskunnan historian tahti ei ole riittävän nopea ehtiäkseen toteuttaa kunkin aikakauden hyvät aiheet: ”Aika kulki auttamatta päinvastoin kuin elämä”. Vallankumous on käsitettävissä edistyksen nopeutumisena: aika etenee kuin pyörre, jolloin vanhan ja uuden järjestyksen väliin ilmaantuu kaaoksen vyöhyke. Platonovin totaalinen utopia ei ole Platonin *Valtio*-teoksen dialogeissa esitettyä järkeen perustuvaa kuvitelmaa, vaan sydämen sanelemaa huolta kommunismin ideasta, sen mahdollisuudesta saavuttaa absoluuttinen onni. Valtuudet uskoa tähän mahdollisuuteen hän siirsi henkilöilleen. ”Hän näki välttämättömäksi kuolleiden ylösnousemuksen, niin että mikään ei joutuisi turhan takia hukkaan ja että toteutuisi elintärkeä oikeudenmukaisuus.” Platonovin vallankumoustoiveessa Marx ja Fjodorov sulautuvat yhteen kuin Kristuskin kaksi erilleen revennyttä hypostaasia Hänen toisessa tulemisessaan. Platonovin henkilöiden työnä on valmistaa tietä yhteiselle ja yleiselle onnelle, valloittaa syrjäseudun tila, joka on täynnä entisen elämän törkyä.

Paikallisen pikkuporvariston tuhoaminen ja sitä seuraava alueen puhdistaminen, joka suoritetaan ennen kommunismin rakennustyömaan pystyttämistä,

on sekularisoitu Viimeinen tuomio. Vuohet ja lampaat erotetaan toisistaan. Laaditaan luettelo ammuttavista. Mutta kaikki tehdään nurinkurisesti. Tševengurin vallankumouksellinen komitea on ottanut historian omiin käsiinsä, ja sen päätöksen mukaan ”neuvostovalta jättää porvaristolle tähdillä ja taivaankappaleilla varustetun äärettömän taivaan, jonne se saa organisoida ikuisen autuuden; mitä tulee maahan, maapohjan rakennuksiin ja kodin kalusteisiin, niin sellaiset jäävät alas ja korvaukseksi taivaasta kokonaan proletariaatin ja työtaitekeväen talonpoikaiston käsiin. Määräyksen lopussa mainittiin toisen tulemisen päivämäärä, joka organisoidussa ja kivuttomassa järjestyksessä johtaa porvariston haudantakaiseen elämään”. Pimeä, valoisten ajatusten valtaama tietoisuus ilmaisee pettymyksensä kristinuskoon, joka ei täyttänyt eskatologisia lupauksiaan, ottaa sitten Jumalan tehtävän omiin käsiinsä ja kääntää sen ylösalaisin. Avain *Tševengur*-romaanin metafysiikkaan kätkeytyy vähäpätöiseen episodiin viisivuotiaan kerjäläispojan kuolemasta. Menehtyessään rannan äitinsä käsivarsille hän näkee houreesaan, että äiti jakaa ”alastomille kerjäläiseukoille kappaleita hänen hajoavasta, hien ja sairauden karvoittamasta ruumiistaan”. Tämä kohtaus on eräänlainen antipääsiäinen: ehtoolliseen osallistuminen on syventynyt parodiaksi pienen Antikristuksen ei-ylösnousemuksesta. Mutta tekstin paatos ei ole herjausta, vaan pyhää marttyyriutta. Platonovin teksti todistaa aina siitä mihin hän uskoo.

Tševengurilaisten mielestä kommunismi on salattujen, sisäisten ihmisten luonnollinen tila. Massojen vallankumouksellinen aloite johtaa kaiken sellaisen tuhoamiseen, joka estää sen itseilmaisuun. ”Tämä elämän onni on jo maailmassa, se vain on piilotettu muiden ihmisten sisälle, mutta se

on myös ulkopuolella – sehän on aine, fakta ja välttämättömyys.” Päämäärätietoiset ponnistukset olemassa olevan, synnynnäisen kommunismin paljastamiseksi johtavat siihen, että on kiellettyä kaikki sellainen toiminta, jossa piilee riiston mahdollisuus ja joka siksi on kommunismille vahingollista. ”Venäjällä vallankumous kitki putipuhtaaksi ne harvat tiheiköt, joissa kulttuuri sijaitsi, ja kansa pysyi samanlaisena puhtaana peltona kuin oli ollutkin – ei viljavainiona, vaan tyhjänä, hedelmällisenä paikkana. Eikä Dvanov kiirehtinyt kylvämään mitään, hän arveli että hyvä maaperä ei kauan hillitse itseään, vaan synnyttää mielivaltaisesti jotakin ennennäkemätöntä ja kallisarvoista, kunhan vain sodan tuuli ei kuljeta Länsi-Euroopasta kapitalistisen rikkaruohon siemeniä.” Synnynnäinen kommunismi saattoi olla vain luonnontilaista, alkuperäistä. Tševengurilaiset, joilta oli riistetty kaikki muu paitsi olemassaolo, lyöttäytyvät yhdeksi laumaksi, lämpenevät toinen toisestaan. Tyhjäan tilaan avautunut absurdus vetää puoleensa kuin musta aukko keskellä sosiaalista kenttää ja tuhoaa ympäröivän todellisuuden.

Päähenkilöt eivät juurikaan kuljeta aihetta, vaan paremminkin liikkuvat itse upottavassa juonessa. Historialliset tapahtumat eivät ole fakta, vaan tulkintojen viuhka, jonka läpi ihminen tunkeutuu. Joukko elää mytologisessa ajassa, jossa vallitsee taukoamattomuus, keskeytymättömyys. Vallankumous pystyi iskemään kiilan annetun ja vaaditun välille, mutta ankeasta arjesta vapautumisen sijasta edestä löytyikin ammottava tyhjiys. ”Onni lykkäytyy aina.” Tulevaisuus olikin kangastus, saavuttamaton näky. Vain usko antaa aran, mutta sitkeän toivon, että kehitysprosessi ei ole loppumatonta rumuutta, vaan hyödyllistä työtä olemassaolon hyväksi, että elämän ainekset täyttävät vähitel-

len syrjäisen tilan ja tyhjän ajan ja että sukupolvi toisensa jälkeen luo avautuneen kuilun umpeen omalla tuhallaan.

Tševengur sisältää tuskallisen epilogin, jossa kuolevat paitsi kirjan kaikki päähenkilöt myös kaikki toiveet. Neuvostovalta pamauttaa säälittä hajalle tševengurilaisten omatekoisen kommunismin. ”Salattu ihminen” osoittautui historian kohdatessaan ”tarpeettomaksi ihmiseksi”. Näin yhtenevät Andrei Platonovin ja Ivan Turgenevin kertomusten nimet ja venäläisen kirjallisuuden humanistinen perinne. Traaginen epäsointi ihmisen ja yhteiskunnan välillä on kulkenut johtavana teemana klassikosta klassikkoon, ylittänyt erilaisten maailmankatsomusten ja tyylien muodostaman kuilun. Venäjän kielessä utopismi käännetään perinteisesti sanalla *bespotšvennost*, ”oleminen vailla perustaa”, mutta jos otetaan lähtökohdaksi kreikan sana *utopia*, saadaan käännökseksi *v njezdes* tai *vnyzdes*, ”ei-täällä, tämän ulkopuolella”. Ei siis ei-missään, vaan puheena olevan paikan ulkopuolella. Utopiasta juopumisen jälkeen koittaa katkera selviäminen. ”Musikalle jää maasta jäljelle vain taivaanranta.” Ja syrjäseutu, jota ei pystytä valloittamaan. Vallankumouksesta jää vain horisontti: edistys. Ja toivo että kaikki muuttuu paremmaksi. ”Nyt on pelkkää pahaa (...) – tämä edistys ei toistaiseksi lopu, ja sitten äkkiä aukeaa onni tyhjiydessä.” Lokakuussa 1931 Itämeren rannalla Platonov kirjoitti muistikirjaansa, varmaankin peittäen kirjoittamansa kämmenellään: ”Vallankumous on kuin tuuli, kova, yleismaailmallinen, väkevä, ikään kuin eloton, epäinhimillinen”. Ja toisessa kohtaa hän muotoilee hermostunein lyijykynän vedoin uuden näkemyksensä ihmisen ja historian suhteesta: ”kiepsautettava ulos koko kyllästyttävä vanha sielunsa ja otettava uutta ilmaa puhaltavasta tuulesta”. Kauan

ennen Foucaultia ja Baudrillardia Platonov siis asettaa kysymyksen persoonallisuuden paradigman muuttumisesta kolmannen vuosituhannen kynnyksellä.

Kertomuksessa *Monttu* Platonov ryhtyy suunnittelemaan sosialismin rakennustyötä. Hänen tuotteensa erottuu utopioiden ja antiutopioiden joukosta epämääräisyydellään ja syvällisyydellään. Filosofinen idea, joka on muuttunut fabulaksi, on kuin otettu muinaisesta kiinalaisesta viisaudesta. Platonov esitti sen näin: ”Merkillistä mutta välttämätöntä, että maailmassa on olemassa tyhjiöitä, jotta kaikki voisi sekoittua ilman subjektiivisia häiriöitä”. Kirjan sisältö on montun kaivaminen sellaisen valoisin talon perustuksia varten, jossa tulisi asumaan hyviä ihmisiä. Symbolisella tasolla tämä työ käsitetään syrjäseudun tilan dialektisena poistamisena siten, että se uudistetaan tyhjiöksi. Tällaisiin maatoihin käytettiin tsaristisella Venäjällä rangaistusvankeja. Kommunistit sen sijaan mobilisoivat työntämään kaikki ja kaiken. Kertomuksen henkilöt tietävät, että heillä ei tule olemaan paikkaa valoisassa tulevaisuudessa, mutta he ovat valmiita raatamaan itsensä loppuun jalostamalla nykyisyyden piinan tulevaisuuden iloksi. ”Kaikki köyhät ja keskitalonpojat tekivät työtä sellaisella elämän uutteruudella kuin olisivat halunneet pelastautua iäksi montun kuiluun.” *Monttu* ei ole vain reikä maassa, vaan perusta ”tulevalle liikahattamattomalle onnelle”, toisin sanoen paratiisille maan päällä. Vapaaehtoisten rakentajien toivo kohdistuu orpopyttö Nastjaan, joka on jostakin ajautunut yhteisöön: hänen tulee saada elää.

Mutta vääristynyttä tilaa ei täytäkään taivaallinen autuus vaan maanalainen vesi. Laskettaessa paratiisin perustaa kaitetaankin käytävää helvettiin. Kun on tiedostanut totuuden, ei

ole syytä eikä keinoja enää elää. Ihminen elää toivosta, ja toivo on salattu. ”Toivo ei voi syttyä ja sykkiä ihmisen sisällä: jos se toteutuu, ihminen kuolee; jos se ei toteudu, ihminen jää eloon mutta joutuu piinaan – ja sydän sykkii lohduttomassa paikassaan keskellä ihmistä.” Kertomuksen lopussa Nastja kuolee. Kristinuskon katkeran johtopäätöksen ”joka tietoa lisää, se tuskaa lisää” Platonov vie loppuun asti: alastomaan totuuteen sisältyy suunnaton suru. ”Vaikka he hallitsivatkin ajatuksella elämää, joka oli sama kuin ikuinen onni, niin silti heidän kasvonsa olivat jurot ja laihat, ja elämän levollisuuden sijaan niissä oli nääntymys.” Enää ei ollut mitään toivottavaa. Parempaa ei ollut tulossa. Elämä vain jatkui.

Brodsky totesi kertomuksesta *Monttu*, että se on ”huippu, josta ei voi astua enää minnekään”. Mutta tämä on jälleen sivustakatsojan toteamus. Platonov itse toteutti omassa kohtalossaan vanhaa itämaista uskontunnustusta: ”Kun olet saavuttanut huipun, jatka nousua.” Siksi ihmiskunta on

kadottanut hänet näkyvistään.

”Maa on pimeä, mutta ihminen siinä loistaa.”

Vladimir Jermakov

*Suomentanut
Marja-Leena Mikkola*

Andrei Platonovin suomeksi julkaistut teokset:

Ihanassa ja raivokkaassa maailmassa (suom. Esa Adrian, Neuvostoproosaa 2, Helsinki 1972)

Džan matkalla onneen; Ihmisen sisin (suom. Ulla-Liisa Heino, Helsinki 1982)

Sydän paikallaan: novelleja ja kertomuksia (suom. Ulla-Liisa Heino, Moskova 1985)

Monttu; Juveniilimeri (suom. Ulla-Liisa Heino, Moskova 1989)

Tševengur (suom. Ulla-Liisa Heino, Moskova 1990; kirjan nimi viittaa ilmaisuun ”virsujen kumu” tai ”virsujen pauhu”)

¹ Sitaatit ovat Andrei Platonovin teoksista ja päiväkirjoista.